

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-90>

УДК 338.2

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СУТНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО РОЗВИТКУ

THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF THE ESSENCE OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP AND ITS DEVELOPMENT

Забашта Євген Юрійович

доктор філософії, асистент кафедри,
Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4403-8737>

Zabashta Eugeniy

Kyiv National University named after Taras Shevchenko

У статті досліджено теоретичні аспекти формування сутності інноваційного підприємництва та його розвитку. Ефективність і результативність сучасного підприємництва залежить від стратегії розвитку і впровадженні інновацій на підприємстві. Інноваційна діяльність підприємництва у сучасних умовах пов'язана із множинною чинників, які здійснюють позитивний та негативний вплив на економіку країни. Під час ринкових реформ через об'єктивні причини (інфляційний процес, недосконалість грошової системи тощо), а також факт надання Україні безвізового режиму, діяльність країни має бути спрямована на повне впровадження та поширення інновацій. Для України отримання безвізового режиму та можливість стати членом Європейського Союзу – це шлях до модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій та нових технологій, створення нових можливостей для працевлаштування, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників, і вийти на світовий ринок. Основні шляхи розвитку підприємництва мають проходити через залучення інвестицій та визначатися пріоритетним напрямом розвитку підприємництва – розробкою надійних механізмів фінансово-кредитної політики сприяння розвитку підприємництва на державному та регіональному рівнях. Процес розвитку бізнесу в Україні розпочався за часів незалежності, але його функції та розвиток залишаються на недосконалості рівні. В основному це пов'язано з недостатньою підтримкою інноваційно-інвестиційної діяльності та неефективними податковими механізмами, що є наслідком відсутності обґрунтованості національної регуляторної політики у сфері підприємництва. Інноваційна політика розвитку підприємництва має бути зосереджена на розв'язанні завдань, зокрема щодо ефективного використання наявного матеріально-технічного, сировинного та трудового потенціалу, задоволення потреб внутрішнього ринку за допомогою сучасних засобів зв'язку, сприяння виконанню програм фундаментальних досліджень та впровадження для підтримки інноваційної діяльності. Необхідно сприяти конкурентоспроможності інвесторів приватного сектора (комерційних банків, інвестиційних фондів тощо) у реалізації національної інноваційної політики, планів і проектів потенційно пріоритетних галузей, впровадження інновацій та формування економічного способу стимулювання інновації та розвитку підприємств.

Ключові слова: підприємництво, інноваційна діяльність, підприємницька діяльність, інноваційний розвиток, інноваційне підприємництво, інновація, інноваційний розвиток підприємництва, Європейський Союз (ЄС), розвиток підприємництва.

The article examines the theoretical aspects of strengthening the strength of innovative entrepreneurship and its development. The efficiency and effectiveness of modern entrepreneurship depends on the development strategy and implementation of innovations at the enterprise. The innovative activity of entrepreneurship in modern conditions is associated with multiple factors that have a positive and negative impact on the country's economy. During market reforms, due to objective reasons (inflation process, imperfection of the monetary system, etc.), as well as the fact of providing Ukraine with a visa-free regime, the country's activities should be aimed at the full implementation and spread of innovations. For Ukraine, obtaining a visa-free regime and the opportunity to become a member of the European Union is a way to modernize the economy, overcome technological backwardness, attract foreign investments and new technologies, create new opportunities for employment, and increase the competitiveness of domestic manufacturers. and enter the world market. The main ways of entrepreneurship development should be

through the attraction of investments and be determined by the priority direction of entrepreneurship development – the development of reliable financial and credit policy mechanisms to promote the development of entrepreneurship at the state and regional levels. The process of business development in Ukraine began at the time of independence, but its functions and development remain at an imperfect level. This is mainly due to insufficient support for innovation and investment activities and ineffective tax mechanisms, which is a consequence of the lack of justification of the national regulatory policy in the field of entrepreneurship. The innovative policy of entrepreneurship development should be focused on solving tasks, in particular on the effective use of available material and technical, raw material and labor potential, meeting the needs of the internal market with the help of modern means of communication, promoting the implementation of fundamental research programs and implementation to support innovative activities. It is necessary to promote the competitiveness of private sector investors (commercial banks, investment funds, etc.) in the implementation of the national innovation policy, plans and projects of potentially priority industries, the introduction of innovations and the formation of an economic method of stimulating innovation and the development of entrepreneurs.

Key words: entrepreneurship, innovative activity, entrepreneurial activity, innovative development, innovative entrepreneurship, innovation, innovative entrepreneurship development, European Union (EU), entrepreneurship development.

Постановка проблеми. Підприємництво є джерелом сталого економічного зростання, соціальної стабільності та забезпечення зайнятості в країні, що безпосередньо впливає на підвищення рівня та якості життя населення. Стабілізація та економічне зростання неможливі без розвитку підприємництва, для чого необхідна розробка та застосування ефективних механізмів підприємництва в країні. Це потребує постійної ідентифікації вимог і трендів глобального бізнес-середовища та відповідного реагування з боку бізнесових і державних структур (Інноваційна діяльність має сприяти зародженню і ефективному пошуку нововведення, який дасть змогу прискорити процес генерування нововведень в галузях промисловості. Потрібно створювати умови для вкладення коштів у виробництво нововведень. Очевидно, що вирішення завдань і інвестування неможливо здійснювати без відповідних джерел фінансування. Необхідно правильно зв'язати елементи функціонального забезпечення зі стадіями діяльності та розвитку підприємницьких структур.

Економічними передумовами євроінтеграції є зростання традиційного експорту сільськогосподарських товарів до ЄС внаслідок безмитного доступу українських сільськогосподарських товарів у рамках тарифних квот; збільшення обсягів поставок товарів і послуг українськими підприємствами за контрактами в рамках державних закупівель для країн ЄС; підвищення рівня конкуренції у сфері закупівель, перерозподіл державних ресурсів на користь більш ефективних компаній, особливо малих і середніх, які за умови дотримання принципу недискримінації учасників зможуть отримати доступ до процедур закупівель [1].

В сучасних умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації (РФ), воєнного стану, постійних обстрілів з боку Російської Федерації, розвиток підприємництва в Україні позбавлений можливості інноваційного розвитку. Також основною проблемою для України є блокування кордону фермерами Польщі, що порушує логістику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Інноваційний розвиток» у працях наукових вчених А. Левінсона, Й. Шумпетера, Х. Хартмана, Б. Твісса, А. Адаменка, В. Баранчева, А. Гриньова, В. Захарченка, С. Ілляшенка, М. Касса, Д. Крамського, Л. Морозова, С. Павлова, М. Рогози дало поштовх у домінуванні ролі інновацій, які в теперішній час мають вагомий вплив на економіку. Але й досі немає спільної точки зору, щодо сутності та впливу інновацій на діяльність підприємництва.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). В статті проаналізовано сутність підприємництва в Україні. Для розвитку та удосконалення розвитку підприємництва в умовах отримання Україною статусу кандидата в Європейський Союз (ЄС) запропоновано визначення сутності поняття «інноваційне розвиток підприємництва», які в майбутньому сприятимуть розвитку підприємницької діяльності та адаптації до європейського простору.

Метою дослідження є теоретичні аспекти формування сутності інноваційного підприємництва та його розвитку

Об'єктом дослідження є процес формування сутності інноваційного підприємництва та його розвитку

Предметом дослідження є роль формування сутності інноваційного підприємництва та його розвитку.

Методи дослідження. Теоретичну й методологічну основу дослідження складають фундаментальні положення в галузі розвитку підприємництва, європейської інтеграції, економічного співробітництва між Україною та ЄС.

У процесі дослідження використано сукупність загальних і спеціальних методів, які відповідають меті та завданням дослідження. Зокрема, у роботі використано методи:

– *систематизації та узагальнення* (під час визначення сутності понять «підприємство, інноваційне підприємство, інноваційний розвиток», «розвиток підприємництва»);

– *логічного узагальнення* (під час визначення та формулювання наукових засад інноваційного розвитку підприємництва);

– *аналізу й синтезу, індукції та дедуції* (у процесі постановки проблеми дослідження та уточненні його предмета).

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні інноваційний розвиток є однією з основних передумов успішного функціонування вітчизняного підприємництва в різних галузях економіки, рушійною силою підвищення ефективності виробництва, є основою їх конкурентоспроможності та подальшого розвитку. Тому навіть у несприятливих економічних умовах інноваційні зміни продовжують залишатися одним із стратегічних пріоритетів сучасного менеджменту підприємництва. Нова економічна система визначається зміною основних конкурентних переваг, які дозволяють суб'єктам господарювання розвиватися та виживати під впливом зовнішнього середовища. Сучасна конкурентна боротьба ведеться не стільки за володіння фінансовими ресурсами та матеріальними цінностями, а за можливість розвиватися та інвестувати в інновації та технології.

За допомогою дослідження теорій інноваційного розвитку з'ясовано, що основною основою глобальних радикальних змін, які відбулися наприкінці ХХ–ХХІ ст. у всіх сферах суспільного життя, є вдосконалення науково-технічного прогресу та активізація інноваційної діяльності. Покращення науково-технічного прогресу та активізація інноваційної діяльності спостерігається в усіх сферах суспільного життя. Розвиток економіки зумовлений активністю інноваційного підприємництва, економічною ефективністю інноваційної діяльності, сучасною технікою та технологіями, що сприяють зниженню собівартості продукції. Інноваційний розвиток

підприємництва не втрачає своєї актуальності й сьогодні. У сучасних умовах своєї діяльності інноваційне підприємство має справу з якісно новими процесами, які виражаються, насамперед, у зміщенні акценту з матеріальних складових довгострокового успіху підприємства на ринку на його нематеріальні характеристики, зокрема виділяють, такі як знання, компетенції та динамічні можливості суб'єкта підприємницької діяльності; зростання ролі інформації та інформаційних ресурсів у процесі створення споживчої вартості; глобалізація, за якої зникають кордони між країнами, оскільки економічні системи відкривають доступ до нових ринків збуту, а відмінності між виробниками та їх продукцією зменшуються; прагнення досягти успіху в довготерміновій перспективі [2].

Новітня економіка базується на інтелектуальному капіталі та інноваціях, ускладненні виробничих процесів, розвитку інформаційної інфраструктури, підвищенні рівня наукоємності виробленої продукції, а також не тільки на скороченні тривалості життєвого циклу нових видів товарів та послуг, а й появі товарів на нових конструктивно-технологічних принципах.

В теперішній час діяльність інноваційного підприємства має справу із якісно новими процесами, які виражаються у зміщенні акцентів із матеріальних складових довгострокового успіху підприємства на ринку в бік його нематеріальних характеристик таких, як знання, компетенції та здатності суб'єкта господарювання; зростання ролі інформації та інформаційних ресурсів у процесі створення споживчої цінності; глобалізації, у результаті якої зникають кордони між країнами як економічними системами та відкривається доступ до нових ринків збуту, тощо[4]. Таким чином, інноваційний розвиток підприємства став одним із головних чинників забезпечення його конкурентоспроможності. На цьому, зокрема, наголошував ще Й. Шумпетер, характеризуючи інноваційний розвиток як один із чинників економічного зростання підприємств.

В економічній літературі представлено два основних підходи до розуміння терміну «інноваційний розвиток»:

1) предметно-технологічний або орієнтований на науковий результат, при якому інноваційний розвиток розглядається як кінцевий результат наукової чи науково-технічної діяльності;

2) функціональний, при якому інноваційний розвиток пов'язується із функціями ство-

рення, впровадження, поширення нововведень, реалізації інноваційних проектів.

Схожої точки зору дотримується і вітчизняний науковці, наголошуючи на тому, що у наш час екстенсивний шлях розвитку (який базується на виробничих чинниках) підприємства практично вичерпав себе і на зміну прийшов інноваційний, який є логічним продовженням інтенсивного (рис. 1).

Інтенсивний шлях розвитку підприємства – це процес суспільного виробництва, який базується на застосуванні кваліфікова-

ної робочої сили, предметів праці, методів організації праці, ефективних засобів виробництва найновіших досягнень науково-технічного прогресу. Екстенсивний шлях розвитку підприємства – це спосіб збільшення обсягів виробництва, за допомогою кількісного приросту всіх елементів продуктивних сил та чинників виробництва при сталому рівні технічної основи виробництва.

Слово «інноваційний» походить від слова «інновація». Термін «інновація» увійшов до науки в XIX ст., як необхідний показник

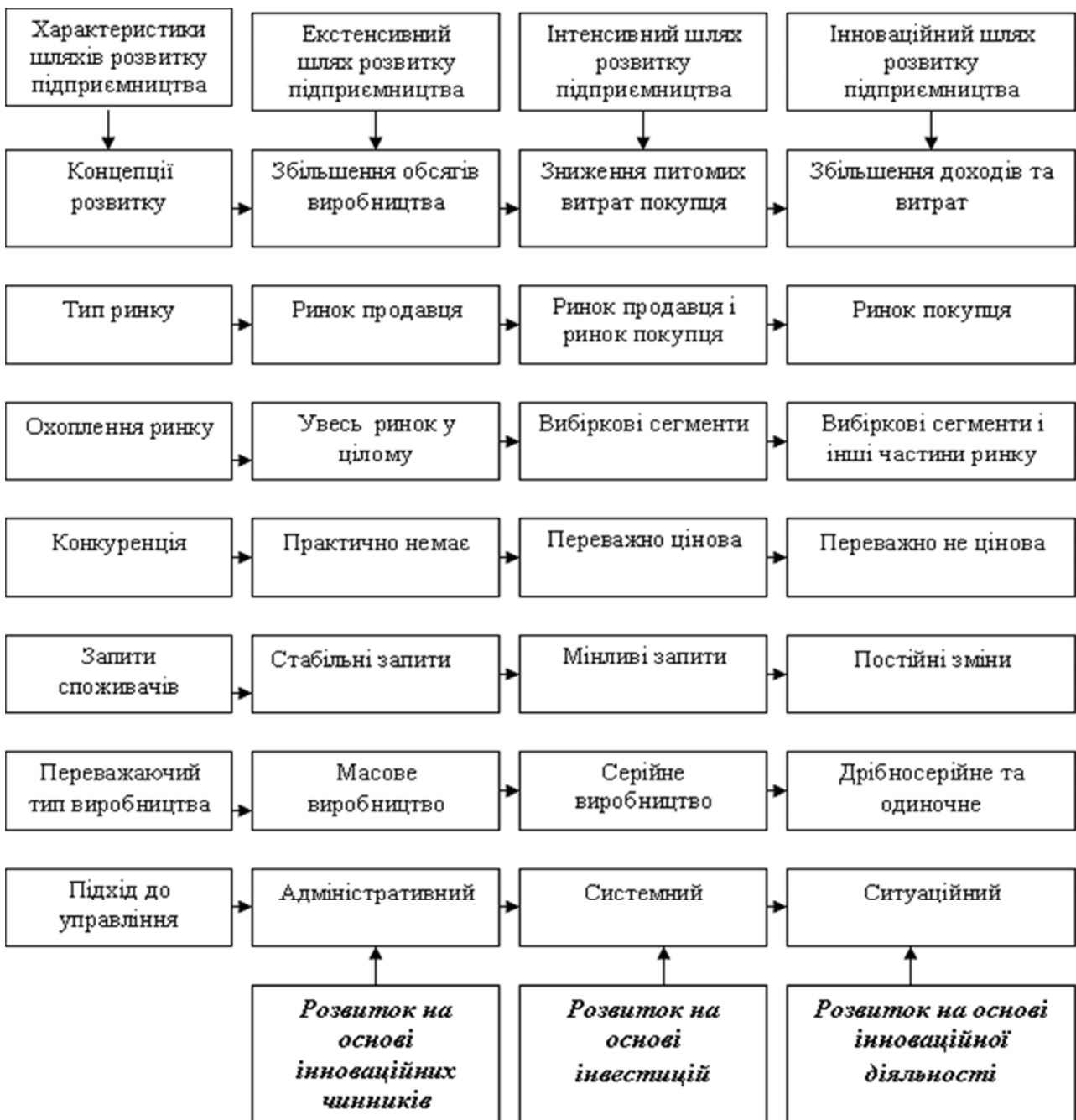

Рис. 1. Порівняльна характеристика шляхів розвитку підприємства
Джерело: сформовано та доповнено автором на основі [17]

розвитку суспільства і окремих його сторін. Саме І. Шумпетер перший серед науковців, ввів науковий термін «інновація», що в перекладі означає «впровадження наукового відкриття, технічного винаходу в новій технології». Й. Шумпетером визначає інновацію як нову функцію виробництва, тобто «нову її комбінацію». Проведені дослідження літературних джерел щодо інноватики дозволило встановити існування різних точок зору щодо визначення поняття «інновації».

Визначення поняття «інновація» представлено на рис. 2.

Можна стверджувати, що інновації варто порівнювати з процесом створення нового технічного продукту і поширення його по всій економіці, а в довгостроковому плані розглядати як принципове джерело добробуту і результат творчої діяльності, спрямованої на розроблення, створення і поширення нових видів конкурентоспроможної на світовому ринку продукції, сучасних технологій, впровадження нових, адекватних ринковим умовам господарювання організаційних форм і методів управління, нових економічних структур.

З часом різні науковці починають трактувати цю економічну категорію по-різному. Так, російські соціологи визначає інновацію як результат, підсумок попередньо проведеної практичної, наукової, організаційної роботи. При цьому не врахувавши ймовірність негативних наслідків проведеної роботи. Х. Хартман у окреслив інновацію як процес впровадження у практику здійснення та вико-

ристання ідеї, пропозиції, науково-дослідного рішення та моделі. Недоліком даного визначення є те, що науковець не розглянув процес руху ідей до ринку. Б. Твісс зазначив, що інновація – це процес, у якому винахід або ідея здобувають економічний зміст [18]. У даному трактуванні виключається факт випуску інноваційної продукції.

І. Молчанов охарактеризував інновацію як результат наукової праці, спрямований на удосконалення суспільної практики і призначений для безпосередньої реалізації в суспільному виробництві, не простеживши шлях від ідеї до її реалізації на ринку. Науковці розуміють під інновацією використання в будь-якій сфері результатів інтелектуальної (науково-технічної) діяльності для удосконалення процесу діяльності або його результатів [6]. Зауважимо, що таке використання має призвести до економічної вигоди через реалізацію інновацій на ринку. Російський економіст О. Пригожин дає визначення інновації як форми керованого розвитку, при цьому під інновацією він розуміє таку цілеспрямовану зміну, яка вносить у середовище впровадження (організацію, суспільство тощо), нові, відносно стабільні елементи. О. Пригожин зазначає, що інновація – це процес, тобто перехід певної системи від одного стану до іншого.

Інновація – це, перетворення чого-небудь у джерело прибутку (нововведення), яке виражене у конкретному продукті і принесло конкретну ефективність. На ринку поява нового обладнання відноситиметься до інно-

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

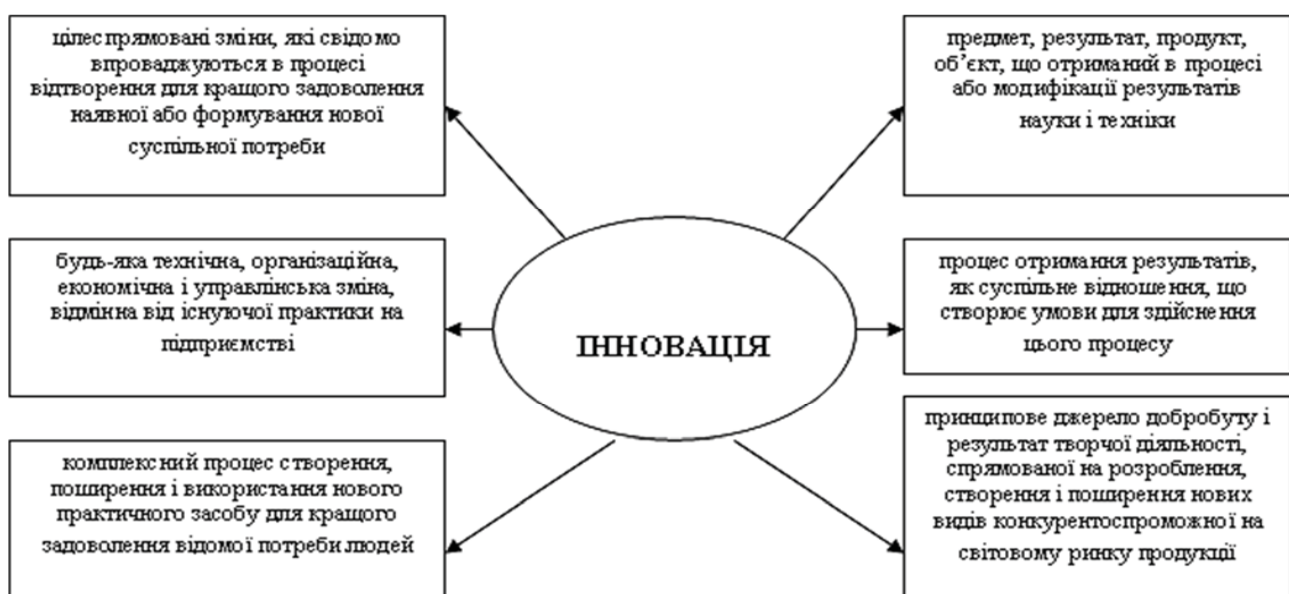

Рис. 2. Визначення поняття «інновація»
Джерело: сформовано автором на основі [10]

вацій, в той час коли спроба використання цього обладнання всередині певної організації буде класифікуватися як нововведення. Взаємозв'язок цих понять відображено на рис. 3.

В Україні підприємництво здійснюється відповідно до закону «Про підприємництво», в якому визначається, що підприємці без обмежень мають право приймати рішення і вести будь-яку підприємницьку діяльність, яка не буде суперечити чинному законодавству» [16].

Нині в більшості випадків у дослідженнях науковців термін «інноваційний розвиток підприємництва» використовується, коли йдеться про тип розвитку і проводяться

дослідження щодо механізму реалізації науково-технічного прогресу в процесі його інноваційної діяльності, побудова державного інноваційного плану розвитку тощо. Під інноваційним розвитком розуміють спосіб економічного зростання, яке спрямоване на суттєве поліпшення всіх аспектів господарської діяльності, а саме інноваційної, яка забезпечується науково-технічним прогресом (НТП), забезпечуючи приріст ВВП головним чином за рахунок виробництва і реалізації наукоємної продукції та послуг.

Інноваційне підприємництво, що вступило на інноваційний шлях розвитку, повинне функціонувати за такими принципами:

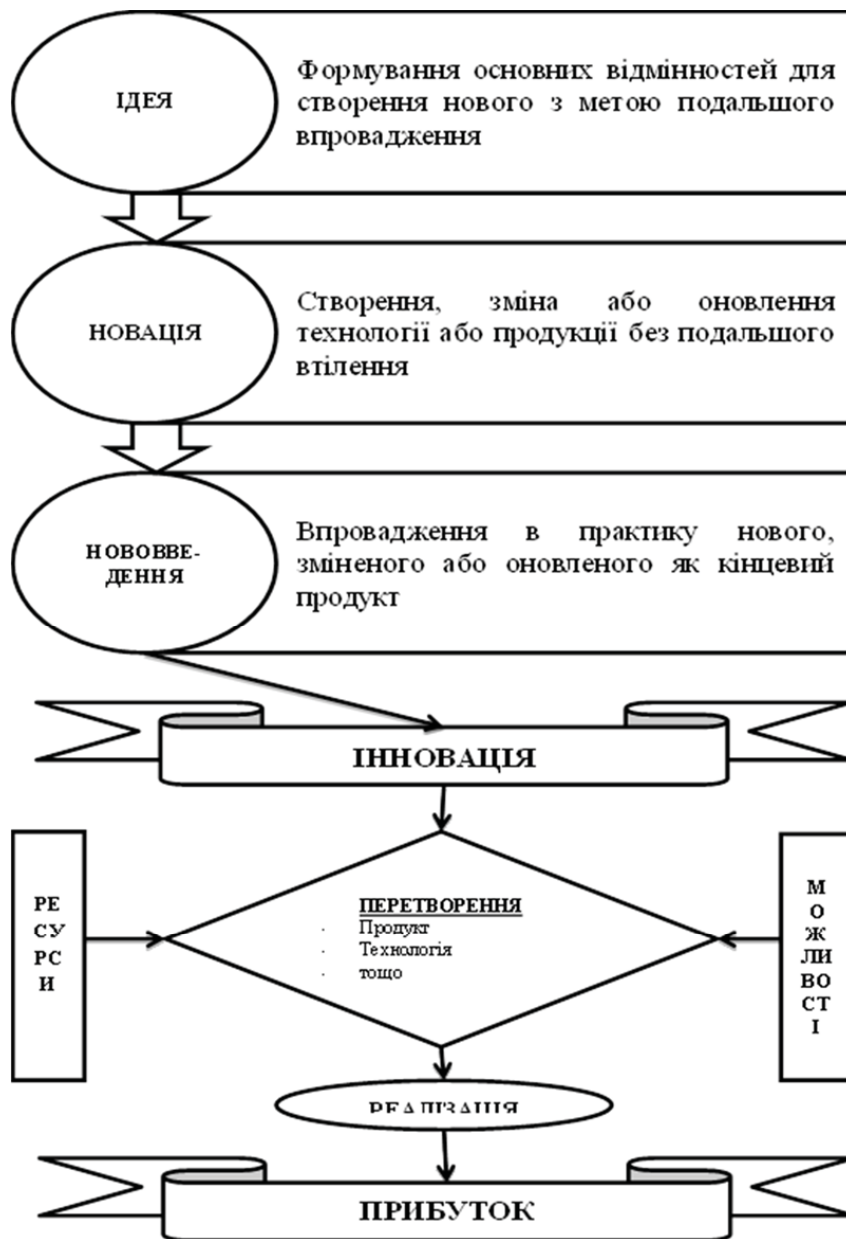

Рис. 3. Взаємозв'язок основних понять інноватики
Джерело: складено автором на основі [16]

– адаптивності – спонукання до підтримки певного балансу зовнішніх і внутрішніх можливостей інноваційного розвитку;

– динамічності – стрімке приведення у відповідність цілей і спонукальних стимулів діяльності інноваційного підприємництва (включаючи його власників, менеджерів, фахівців, працівників);

– самоорганізації – самостійне забезпечення підтримки умов функціонування, тобто обміну ресурсами (інформаційними, фінансовими) між елементами виробничо-збутової системи інноваційного підприємництва,

– саморегуляції коректування системи управління виробничо – збутовою діяльністю інноваційного підприємництва відповідно до умов функціонування;

– саморозвитку – самостійне забезпечення умов тривалого виживання і розвитку інноваційного підприємництва [13].

Висновки. Зазначено, що інновація – це перетворення чого-небудь у джерело прибутку (нововведення), яке виражене у конкретному продукті і принесло конкретну ефективність. На ринку поява нового обладнання відноситиметься до інновацій, в той час коли спроба використання цього обладнання середині певної організації буде класифікуватися як нововведення

Важливе завдання державної політики у напрямку стимулювання розвитку підприємництва в Україні має стати спрощення процедур заснування та покращення умов ведення бізнесу, формування сприятливих і відносно прогнозованих умов для успішного розвитку національного підприємництва в майбутньому.

Необхідною умовою активізації підприємницької ініціативи та стимулювання розвитку приватного сектору України є забезпечення якісної розгалуженої державної інфраструктури розвитку приватного сектору, яка покликана сформувати міцну інформаційну базу

для розвитку малого бізнесу, полегшення доступу до фінансування та сприяння зменшенню впливу ризиків трансформації національної економіки на ранніх етапах створення бізнесу та виходу його на нові ринки збуту.

Під впливом ринкових механізмів здійснюється інноваційна діяльність підприємництва (механізму рівноваги виробництва і споживання, механізму ринкового ціноутворення, механізмів економічних циклів), серед них, також механізми державного та регіонального регулювання та підтримки [18].

Принцип 1. До інновацій відносяться як до дисципліни. Ставлення до інновації як до дисципліни передбачає на практиці, що працівники розуміють, як генерувати ідеї та виділяти ті з них, які відповідають цілям, як відстоювати та просувати свої ідеї, знаходити потрібні ресурси, долати перешкоди і знаходити підтримку цих ідей.

Принцип 2. Інновації розглядаються всебічно. Інновація має охоплювати всю діяльність підприємництва: нові продукти, послуги, процеси, план розвитку, бізнес-моделі та канали збуту та ринки.

Принцип 3. Інновація передбачає систематичний, організований пошук нових можливостей. Підприємство, розглядається, як спосіб забезпечення зростання, що допомагає йому на початковому етапі інноваційного процесу знаходити нові необхідні можливості.

Принцип 4. До інновацій залучаються всі працівники інноваційного підприємництва. Більшість організацій не застосовують жодних методів стимулювання своїх працівників, крім розгляду пропозицій щодо економії витрат.

Принцип 5. Інновація орієнтується на споживача. Необхідно заохочувати клієнта до висвітлення своєї думки та ідеї, які необхідні враховувати при розробці та реалізації нових концепцій, що в майбутньому забезпечать зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Opendatabot. Майже 150 тисяч сміливих бізнесів відкрилося з моменту вторгнення РФ. Опендatabot. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/brave-business-in-war>.
2. Opendatabot. Бізнес у війну: 202 тисячі фопів за рік. Опендatabot. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/fops-per-waryear>
3. Opendatabot. Українці у червні відкрили рекордну кількість фопів за останні три роки. Опендatabot. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/fop-record-202>
4. Сакун Л. М., Веденіна Ю. Ю., Сухомлин Л. В., Цимбал О. С. Формування стратегії антикризового управління на підприємствах машинобудування в умовах змін. *Вісник Хмельницького національного університету: науковий журнал*. 2021. № 5. Т. 2. С. 35–40.

5. Вдовічен А. А., Вдовічена О. Г. Триєдиний вектор стабілізації економіки України в умовах неконтрольованих глобальних викликів. *Вісник Чернівецького тогочасно-економічного інституту. Серія: Економічні науки*. 2020. Вип. I (77). С. 12–30.
6. Писаренко С., Грицаєнко М. Особливості управління малим підприємством. *Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору*: II Міжнар. науково-практ. конф. (заочна форма), Полтава. Полтава, 2019. С. 457–459. URL: bit.ly/45T9ltv
7. Шацька З.Я., Горбачов Я.І. Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2021. № 70. DOI: 10.32843/bses.70-15
8. Дикань В., Фролова Н. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56> (дата звернення: 07.02.2023).
9. Ковальчук Н., Калугарь А. Виклики для підприємств України в умовах війни з росією. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-57>. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-57> (дата звернення: 07.02.2023).
10. Краус К., Краус Н., Осецький В. (2021). Суспільство 5.0 на базі розвитку інноваційного університету та цифрового підприємництва. *Економіка та суспільство*, 28. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/504/482>. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-37> (дата звернення: 31.01.2023).
11. Черевко К. Ю. (2019). Молодіжне підприємництво в розрізі законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*, 6. 357–361.
12. Підприємництво: навч. посіб. / за заг. ред. Г. І. Купалової. Київ : «Київський університет», 2022. 376 с.
13. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
14. Звітність українських підприємств. URL: <https://zvitnist.com>
15. Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд: вересень 2022 року. Національний банк України, 2022. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM-2022-09.pdf?v=4 (дата звернення: 07.02.2023).
16. Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд: січень 2023 року. Національний банк України, 2023. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2023-01.pdf?v=4 (дата звернення: 07.02.2023).
17. Щадило М. Основні загрози конкурентоспроможності промислового підприємства в умовах воєнного стану. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 1 (7). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/3383>. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-1\(7\)-106-112](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-1(7)-106-112)
18. Ринок праці в умовах війни: тенденції та перспективи. Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/rynok-pratsi-v-umovakh-viyny-tendentsiyi-ta-perspektivy> (дата звернення: 07.02.2023).
19. Вплив атак на українську енергосистему на роботу бізнесу. Європейська Бізнес Асоціація, 2023. URL: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/energy1.png> (дата звернення: 07.02.2023).
20. Огляд інструментів підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні (грудень 2022). Національний інститут стратегічних досліджень, 2023. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/4794> (дата звернення: 07.02.2023).

REFERENCES:

1. Opendatabot. (2022). Almost 150,000 brave businesses have opened since the invasion of the Russian Federation. Opendatabot. Available at: <https://opendatabot.ua/analytics/brave-business-in-war> [in Ukrainian].
2. Opendatabot. (2023). Business During the War: 202 Thousand Small Businesses per Year. Available at: <https://opendatabot.ua/analytics/fops-per-waryear> [in Ukrainian].
3. Opendatabot. (2023). In June, Ukrainians opened a record number of small businesses in the last three years. Available at: <https://opendatabot.ua/analytics/fop-record-2023> [in Ukrainian].
4. Skakun, L. M., Vjedjenina, Ju. Ju., Cuhomlyn, L. V., Cymbal, O. S. (2021). Formuvannja strategii' antykryzovogo upravlinnja na pidpryjemstvah mashynobuduvannja v umovah zmin [Formation of anti-crisis management strategy at machine-building enterprises in conditions of change]. *Visnyk Hmel'nyc'kogo nacional'nogo universytetu: naukovyj zhurnal – Bulletin of the Khmelnytskyi National University: scientific journal*, 5, 2, pp. 35–40 [in Ukrainian].
5. Vdovichen, A. A., Vdovichena, O. G. (2020). Tryjedynyj vektor stabilizacii' ekonomiky Ukraïny v umovah nekontrol'ovanyh global'nyh vyklykiv [The triune vector of stabilization of the economy of Ukraine in the conditions of uncontrolled global challenges]. *Visnyk Chernivec'kogo togoval'no-ekonomichnogo instytutu. Serija: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute. Series: Economic Sciences*, I (77), pp. 12–30 [in Ukrainian].
6. Pysarenko, S., & Hrytsaienko, M. (2019). Peculiarities of Small Business Management. Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference (external form) "Formation and Prospects for the Entrepre-

neurial Structures Development within the Framework of Integration into the European Space, Poltava, Ukraine. Retrieved from: bit.ly/45T9Itv [in Ukrainian].

7. Shatska, Z., & Gorbachov, Y. (2021). Problems and Prospects of Entrepreneurship Development in Ukraine. *Black Sea Economic Studies*, (70). DOI: 10.32843/bses.70-15 [in Ukrainian].

8. Dykan, V., Frolova, N. (2022). Naprjamy ta instrumenty derzhavnoi' pidtrymky rozvytku malogo ta seredn'ogo biznesu v Ukraїni u vojennyj chas [Directions and tools of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine during the war]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and society*, 38. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1309/1263> (Accessed at 07 February 2023) [in Ukrainian].

9. Kovalchuk, N., Kalugar, A. (2022). Vyklyky dlja pidpryemstv Ukraїny v umovah vijny z rosijeju [Challenges for Ukrainian enterprises in the conditions of the war with Russia]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and society*, 42. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1643> (Accessed at 07 February 2023) [in Ukrainian].

10. Kraus, K., Kraus, N., Osetskyi, V. (2021), "Society 5.0 based on the development of an innovative university and digital entrepreneurship", *Economy and society*, no. 28. Available at: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/504/482> (assessed 31 January 2023). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-37>. [in Ukrainian].

11. Cherevko, K. Yu. (2019), "Youth entrepreneurship in the context of the legislation of Ukraine", *Legal scientific electronic journal*, no. 6, 357–361. [in Ukrainian].

12. Kupalova, H. I. (Eds.) (2022) *Pidpryemnytstvo*. [Entrepreneurship]. Kiev: Kyivskyi universytet). [in Ukrainian].

13. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]: website. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed February 14, 2023).

14. Zvitnist' ukrajins'kykh pidpryemstv [Reporting of Ukrainian enterprises]: website. Available at: <https://zvitnist.com/> [in Ukrainian]. (accessed February 14, 2023).

15. United Nations Development Programme (2022). Ekspres-ocinka vplyvu vijny na mikro-, mali ta seredni pidpryemstva v Ukraїni. Analytichnyj zvit [Express assessment of the impact of the war on micro, small and medium enterprises in Ukraine. Analytical report]. Kyiv: United Nations Development Programme [in Ukrainian].

16. The National Bank of Ukraine (2022). Shhomisjachnyj makroekonomichnyj ta monetarnyj ogljad: veresen' 2022 roku [Monthly macroeconomic and monetary review: September 2022]. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM-2022-09.pdf?v=4 (Accessed at 07 February 2023) [in Ukrainian].

17. Shchadylo M. (2023) Osnovni zahrozy konkurentospromozhnosti promyslovoho pidpryemstva v umovakh voyennoho stanu [The main threats to the competitiveness of an industrial enterprise in the conditions of martial law]. *Aktual'ni pytannya u suchasnyj nauksi – Current issues in modern science*, vol. 1 (7). Available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/3383> [in Ukrainian]

18. National Institute of Strategic Studies (2022). Rynok praci v umovah vijny: tendencii' ta perspektyvy [Labor market in conditions of war: trends and prospects]. Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/rynok-pratsi-v-umovakh-viyny-tendentsiyi-ta-perspektyvy> (Accessed at 07 February 2023) [in Ukrainian].

19. European Business Association (2023). Vplyv atak na ukrai'ns'ku energosystemu na robotu biznesu [Impact of attacks on the Ukrainian energy system on business operations]. Available at: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/energy1.png> (Accessed at 07 February 2023) [in Ukrainian].

20. The National Institute of Strategic Studies (2023). Ogljad instrumentiv pidtrymky biznesu v period vojen-nogo stanu v Ukraїni (gruden' 2022) [Overview of business support tools during the martial law period in Ukraine (December 2022)]. Available at: <https://niss.gov.ua/en/node/4794> (Accessed at 07 February 2023) [in Ukrainian].